

„...НАШАТА ПОЕЗИЯ НИКОГА НЕ Е ПРЕСТАВАЛА ДА СЕ РАЗВИВА“

Никола Фурнаджиев пред Кабинета на младия литературен
работник в София

Непубликувана стенограма

Иван Сарандев

Това беше преди повече от едно десетилетие — 8 април 1960 г. Тогава към Съюза на българските писатели съществуваше Кабинет на младия литературен работник, една форма за работа с младите автори.

Срещата с Никола Фурнаджиев бе предварително широко разгласена и се очакваше с нетърпение. Още повече, че интересът към неговото творчество осезателно бе порасъл, особено след излизането на стихосбирката му „По пътищата ти вървах“.

Като сътрудник на вестник „Народна младеж“, който периодически издаваше страница „Смяна“ с творби от млади автори, ми беше възложено да напиша информация във вестника. Самата среща се състоя в стария съюзен салон, в който тогава се устройаха писателските събрания. В уречения час, когато салонът се беше почти изпълнил с млади хора, повечето от тях студенти, Фурнаджиев и придружаващият го Радой Ралин влязоха и се отправиха към масата на подиума. Радой Ралин приветствува поета от името на присъстващите и го покани на катедрата за въспитателно слово. Фурнаджиев обаче се отказа и пожела един непринуден, другарски разговор с младите хора върху въпросите, които те ще му зададат. Първото желание се роди спонтанно — някой от салона пожела поетът да разкаже за първите си стъпки в литературата. След това Радой Ралин започна да получава бележки с въпроси, които прочиташе на глас и предаваше на Фурнаджиев. Понякога въпросите се задаваха анонимно или пък бяха подписани само с фамилните имена. На това се дължи непълнотата в стенограмата.

По какви причини вече не помня, но информация във вестника не излезе. От срещата обаче съм запазил своята стенограма и сега я печатам за първи път. Надявам се, че ще бъде полезна за всички, които се интересуват от живота и творчеството на поета.

Н. Ф у р н а д ж и е в: — Започнах да пиша още като ученик. Печатах първоначално в хумористичното списание „Българан“ и „Кво да е“ и др. Първото нехумористично стихотворение печатах в ученическото списание, което излизаше в Русе. Там печатаха свои произведения Асен Разцветников, Георги Караславов и ред други български писатели. По това време излизаше списание „Пламък“ на Гео Милев, където работеха Ламар, Хрелков и редица други, които са забравени вече. След смъртта на Смирненски се създаде един подем в нашата литература, в нашата поезия предимно. Тъкмо по това време се начена връщане към народа, към земята, казвам връщане, защото символистите и особено епигоните им, които господстваха тогава, като по-младите Йордан Стратиев, Иван Хаджихристов и редица други около списание „Хиперион“, бяха далече от нашата земя, от обикновения живот, докато в поезията на новото поколение, на тия млади хора, вече имаше нещо съвършено друго и това се отрази не само на формата, на изразните им средства, а, бих казал, на съпътния преврат, който е малко оценен от нашата литературна история. Целият поетичен език с неговите чертози, нимфи, с неговите не-песа, с неговия условен и алегоричен език вече не можеше да бъде сроден на младите поети бо него време. Езикът и изразните средства на цялото поколение поети, тъй да се каже, стана

по-земен, по-конкретен, по-предметен. Това е начало на ново развитие в нашата поезия, връщане към народа, след като се използваха богатствата на символистите, защото не можеше да се пише, както пишеше Вазов, но все пак имаше връщане към традициите на реалистичната поезия. Образите на нашата земя, на народа и т. н. можеха да се срещнат в Емануил Поддимитров, в Гео Милев, но при тях тези образи бяха по-други. Народът стана вдъхновител на поезията на това поколение, което даде няколко поети като Смирненски, които и досега имат място в нашата поезия. Това е в общи думи атмосферата, това е времето, в което аз почнах да пиша своите стихотворения, събрани в първата ми книга „Пролетен вятър“. На тези първи свои работи, писани отдавна, преди 34 години, когато съм бил на 24-годишна възраст, днес аз гледам критически. Много работи сега не бих ги написал така, както съм ги написал тогава. Но такова е било времето и не може да се сравнява едното с другото. Изобщо смятам, че място в развитието на една литература и специално в поезията имат ония поети, които носят нещо ново в нея. Често пъти от едно поколение правят това няколко човека, рядко един човек го прави сам. Вземете символистите. Те създадоха все пак, въпреки нашето отрицателно отношение към поезията им като идеология, истински поети, които работеха в тая област и създадоха ценности, които не биха могли да бъдат отречени. Едно поколение като Лилиев, Ясенов, Дебелянов и Емануил Поддимитров създадоха ценности, които са неувяхващи според мен. Общо като школа символизмът допринесе твърде много за усъвършенствването на средствата, езика на нашата поезия, късото стихотворение и редица други неща, които бяха дадени от символистите. По-късно в нашата поезия бяха дадени нови ценности от нови поколения.

— Какво Ви е мнението за най-младите? Вие сте редактор на стихосбирките на младите, кажете своето мнение за тях?

Н. Фурнаджиев: — Тук ми зададоха въпрос за най-младите. Това не е моя задача, пък и не съм се готвил по този въпрос. Затова впечатленията ми ще бъдат най-общи. Моите впечатления за най-младите поети са положителни, в този смисъл, че има нещо ново в тях. Поколение, което има талантиви поети, въпреки че не знам как ги делим на поколения, но да кажем Валери Петров, Радой Ралин, Веселин Ханчев и др. Четем това, което е написал Радой Ралин, и виждаме, че то е различно от онова, което пише Веселин Ханчев например. Младите се различават, но онова, което прави впечатление, е, че те търсят нови форми. Те търсят една по-голяма свобода за едно съдържание, ако не напълно ново, то поне отличаващо се от съдържанието на другите поети. Те се отличават с това, че са по-близо до всекидневното, че техните работи са идейно по-заострени и с редица други неща. Това личи преди всичко в стиховете на 4—5 човека. Аз мисля, че тия черти, които съвсем грубо посочих, са ценни черти, сочат развитие и изобщо нашата поезия никога не е преставала да се развива. Тя винаги е вървяла начело на нашата литература, въпреки че напоследък се чуват гласове, че нашата поезия е в залез. Идете, емоциите на нашата епоха са били изразявани преди всичко от нашата поезия. Мене ми се иска да разговарям именно по тези въпроси, отколкото да говоря за себе си.

Георги Струмски: — Моля др. Фурнаджиев да разкаже нещо за творческата история на „По пътищата ти вървах“.

Н. Фурнаджиев: — Трябва да ви кажа, че тези стихотворения ги написах с много голям труд, с твърде големи усилия, поради това, че трябваше да пречупя някои лоши навици, които имах преди това. След Девети септември, поради туй, че криво разбрах задачите си като поет, написах твърде лоши, посредствени стихотворения. Това ми стана съвършено ясно не след като ги написах, а четири-пет години по-късно. Трябваше да се търси поезията, за да се отстояват идеите на нашето време, без да се пренебрегва действителността и животът на нашия народ. Мене ми се струва, че не само аз, но и редица други осъзнаха това, че да се преодолее схематизмът, догматизмът, трябва да се тръгне назад, трябва да се тръгне по пътя на поетичността, да се търсят образците на нашата поезия от миналото. За мене е съвършено ясно тук, че както социализмът води нашия народ напред, така и нашата поезия, нашата литература трябва да бъдат социалистически, но да се прави от това поезия, да се създават поети, а не автори на статии. За мене това беше много мъчно. Бях отвикнал. Аз не смятам, че окончателно съм преодолял тия недъзи, които по-рано имах, но в някои стихотворения смятам, че съм ус-

пая. Защото по моя преценка идеите на времето ги има, и то, струва ми се, тези идеи не стоят никак във, следователно стоят вътре в стихотворението. Не знам повече какво да ви кажа. Това ми струва големи усилия. Не е лесно за мене вече. Сега ми прави впечатление, че някои автори не искат да поправят. Понякога ме доядява, но като млад също не обичах да поправам. Би трябвало да се настоява, грешките, които ние сме правили, да не се повтарят.

Георги Ведроденски: — Какво влияние е оказал град Сливен върху нашата поезия, не смятате ли да напишете нещо за него?

Н. Фурнаджиев: — Аз се смятам за сливленция, защото съм живял там, без да съм роден в тоя град. Другарят Радой Ралин, който също е от Сливен и е голям патриот, също ме кара да пиша за Сливен. Очаквам други въпроси.

Салис Таджер: — Как се заражда първоначалният процес на стихотворението? Ако може да посочите примери от най-хубавите Ви стихотворения.

Н. Фурнаджиев: — Аз съм чувал, че някои предварително носели стихотворения си в себе си. Това не ми е познато. Такъв поет беше Разцветников, а съм му завидял. Мислех, че така трябва да бъде. Докато не седна на масата, нищо не става. Безспорно, като седнеш на масата, все пак трябва да имаш нещо. Но не е това, което после ще стане. В самия процес на работата идват асоциации, идеи, мисли. Яворов казва в психографията на Михаил Арнаудов, че предварително слушал музиката на своите произведения. Някога, както ви казах, на младини, тези стихотворения идваха по-лесно и по-непосредствено, по на един дъх. Сега тая работа може да ми струва повече труд. Едно стихотворение, което съм започнал, в края на работата е свършено друго — не толкова по идеите, отколкото по образите, композицията, по цялостния му строеж. Аз мисля, че това е не само с мен. В самата работа се задълбочава, обогатява, оформява предварителният замисъл. Много труд трябва. Аз сега, на стари години, го разбрах това нещо. Спомням си как работеше Илия Бешков. Докато направи една работа, сто работи късаше. Като млад работеше непрекъснато — в кръчмата, в къщи, на тавана. Късаше и работеше. Напиша стихотворение и с отчаяние виждам, че е лошо. На другия ден седна и започвам отново работа над него. По тоя въпрос не бих могъл да ви кажа много. Несъм се занимавал теоретически с този въпрос. Другарю Таджер, не мога да ви бъда полезен.

Георги Ведроденски: — Какво ви е мнението за пейзажната лирика?

Н. Фурнаджиев: — Пейзажната лирика има своите традиции, които сме изоставили. В поезията на Кирил Христов, Пенчо Славейков, Вазов имаме прекрасни пейзажи, но тая пейзажна лирика беше твърде много занемарена в нашата поезия, особено по времето на символистите и по-късно. В това отношение, така да се каже, известна слава има нашият поет Ламар. Критиците, като пишат за него, сочат пейзажите му. Неговите пейзажи според мене са по-скоро отделни образи, но цялостно изградени пейзажни стихотворения рядко се намират. Аз предполагам, че др. Ведроденски ми задава този въпрос във връзка с някои мои стихотворения. Пейзажните стихотворения не бива да бъдат пейзажи и да фиксират един момент от природата. Пейзажното стихотворение трябва да бъде израз на идеи, на мисли. Пейзажната лирика няма дълъг живот, ако се занимава с фиксирането на известни природни красоти. Може да се създаде хубав образ, но поезията не може да има значение, ако чрез този пейзаж не се изразяват мисли, чувства, по-обобщени и значителни. Да кажем, в някои от моите стихотворения тъкмо това съм се мъчил да постигна. В „По пътищата ти вървах“ има едно стихотворение „Есен“. Стихотворението не е само за това: вали дъжд, капят листата, но има и нещо друго. Но изобщо мене ми е неудобно да взема сега да обяснявам.

— Какво влияние оказва любовта върху вашата поезия?

И какво ви е мнението за интимната поезия на младите?

Н. Фурнаджиев: — Аз нямам много любовна лирика. Имам отделни стихотворения, но други поети са писали повече и по-добре от мене. Аз принадлежах към едно поколение, което считаше, че има по-значителни проблеми от любовта, обаче любовната лирика, ин-

тимната лирика, както сега я наричат, има напълно законно право да съществува. Аз като редактор никога не съм зачертавал стихотворения за любовта. Не се пише малко, но се пише твърде шаблонно. Трябва да бъдеш откровен с цялата дълбочина на сърцето, на своя дух, да се пише, без да се гледат образци, защото мнозина търсят образците. И в любовната лирика вече има схема. Пишат любовни стихотворения, без да любят, само и само да не са декларативни. Изобщо в нашата поезия, в идеите, които я движат, има пълна свобода за любовната поезия. Обаче за истинската, здрава и дълбоко преживяна, а не за каква да е. Изобщо нашата любовна поезия твърде много страда от книжност. Понеже става дума за най-младите, тази книжност е твърде опасна болест. Често пъти стават много мъдри, много задълбочени, много оригинални, но зад това няма живот. Изкуство, което няма живот, няма сърце, няма мисъл, няма подем, няма пориви, няма борба, е безсилно. Тая литературщина и книжност заливат литературата и на това младите автори трябва да обърнат внимание. Тях ги заплашва твърде много тази болест.

Иван Арнаудов: — Кякои казват, че им харесва повече „Пролетен вятър“, а други — „По пътищата ти вървях“. Как др. Фурнаджиев гледа на този въпрос? Кои произведения му са по-мили?

Н. Фурнаджиев: — Другарят Арнаудов ми задава въпрос кои стихотворения повече ценя — от първата или последната си стихосбирка. Аз ценя някои стихотворения от „Пролетен вятър“ не по-малко от стихотворенията от „По пътищата ти вървях“. Те са различни, както и времето, през което са писани. Нашите критици не искат да разберат времето, когато са писани. „Пролетен вятър“ се различава твърде много от „По пътищата ти вървях“ не само поради възрастта, но и поради времето, когато са писани тези стихотворения. В „Пролетен вятър“ има повече импулси, повече емоции, а повече съдържаност в „По пътищата ти вървях“. В тази стихосбирка, както и в първата, има слаби стихотворения, но аз ги обичам, защото имат недостатъци, които са недостатъци на моята младост.

Стоян Стоянов: — Каква тенденция трябва да се преследва, за да може писателят да напише книга, която да остави следи?

Н. Фурнаджиев: — Другарят Стоянов ми зададе важен въпрос. Една поезия е трайна дотолкова, доколкото носи идеите, проблемите, поривите, драмите на своето време. Това е така, но това е един много общ отговор. Всичко трябва да е носено от истинска поетическа индивидуалност, с богато съдържание, с богат дух и един талант безспорно. Така не знам дали задоволявам др. Стоянов.

Стоян Стоянов: — Можете ли да посочите няколко примера?

Н. Фурнаджиев: — Вземете Маяковски, Байрон, Пушкин.

Петър Караангов: — Какво е значението на личната биография на поета за изграждането му като поет и, второ, има ли бъдеще поезията във века на техниката?

Н. Фурнаджиев: — Значението на личната биография. Този въпрос е важен, но често пъти личната биография се разбира опростено. Външната биография, как са живели поетите, как са страдали, безспорно има значение. Авторите от нищо нещо не могат да направят. Ако нямат външни наблюдения, особено сега, ако не живееш сред хората, ако не умееш да виждаш истината, то тогава нямаш най-необходимото. Трябва ли нашите поети да ходят сред народа? И преди Девети септември имаше творци, които се бореа срещу угнетителите, страдаха. Техните лични биографии са богати и някои от тях създадоха голяма поезия. Има поети пък, които нямат особена лична биография. Аз знам такъв поет като Атанас Далчев, който няма особена биография, но който създаде някои стихотворения, недостатъчно оценени — парижките стихове на Далчев по своя хуманистичен смисъл и дълбочина не са по-малко човечни и ценни от поезията на някои други. За младите хора, поради туй, че съвременето на нашата поезия е по-друго, социалистическата литература е друга, да стоиш само в къщи и да съчиняваш не е достатъчно. Аз, който съм възрастен човек, и аз обичам да ходя. И ако не бях ходил, малко бих написал. В живота стават неща много важни. Един поет би трябвало да черпи с пълни шепи

от действителността, богата на героизъм и драматизъм. Но пак повтарям, да не смятаме, че това е достатъчно. Някои съвсем опростено сващат въпроса. От командировките резултатите са нищожни, защото тия, които трябва да отидат, стоят тук, а тези, които не трябва да ходят, ходят.

Дали има поезията бъдеще. Аз не мога да си представя, че поезията ще престане да съществува. Техниката трябва да има пак човечи, които да я управляват, освен ако тая техника е създадена от роботи, хора без сърца и без души. Поезия безспорно ще има, докато има човечество, и ще се раждат все по-добри и по-добри поети. Такива спорове се водят сега на Запад, както на времето, когато беше изнамерено киното, се водеха спорове за съществуването на театъра. Но, както виждате, театър и до днес има.

Димитър Павлов: — Кой стои над съвестта на поета в най-широк смисъл? Кой трябва да съди поета? Как трябва да разбираме въпроса за гражданската свобода и съвестта?

Н. Фурнаджиев: — Аз мисля, че никой не стои над съвестта на поета. Кой трябва да го съди? Кой трябва да прецени, да даде преценка на делото на поета? Безспорно това са читателите, за които е предназначена поезията му. По третия въпрос мисля, че отговорът е съвършено ясен. У нас поетът има пълна гражданска свобода. Аз не съм имал такъв случай някой наш поет да напише лошо стихотворение поради това, че няма гражданска свобода, или пък да е написал хубава стихотворение, но не са го отпечатали. По този въпрос за свободата на поета твърде много се е разисквало. Мнозина смятат, че поетите у нас нямат свобода да изразяват това, което искат. Такива хора има в чужбина. Такива хора има безспорно и у нас. Но дали е така? Аз смятам, че това не отговаря на истината.

А. Стоянов: — Някои млади поети твърдят, че новата тематика не може да се побере в старата класическа строфа и стих и поради това те я разчупват. Какво мислите по този въпрос?

Н. Фурнаджиев: — Въпросът е твърде стар. Лично аз смятам, че класическият стих не е остарял, в този смисъл, че още ще може да служи на поетите, които имат какво да кажат. Безспорно този класически стих не е стихът от преди сто години. За мене това е по-скоро въпрос индивидуален, а не въпрос на тематика. Сега има хора, които разчупват класическата строфа. Помня на времето, като написвах своята „Сватба“, в последната ми среща с Гео Милев той ми каза, че е хубава, но „защо не вземеш да го разчупиш. Ако искаш, аз ще ти го разчупя“. Не съм имал такава нужда. Това е една творческа линия, стига да не е снобизъм, маниерност. Гео Милев смяташе, че ако не разчупя стиха, не става стихотворение. Другарят Левчев е тук и той нека каже нещо.

Антонов: — Понеже др. Фурнаджиев каза, че на младини е писал хумористични стихотворения, моля го да каже какво мисли за баснята и сатирата, защото сега се твърди, че те нямат бъдеще. Вие сте редактирали втората книга на Дамян Дамянов. Какво е вашето мнение и ще има ли второ издание?

Н. Фурнаджиев: — Предполагам, че книгата ще има второ издание. Моето мнение за втората стихосбирка на Дамян Дамянов: мисля, че втората му стихосбирка не е над нивото на първата му книга. Има някои по-слаби стихотворения, но особено развитие няма. Все още се движи в кръга на първите теми и преживявания, без, разбира се, това да подценява книгата му. Това е мъчен за един такъв автор като Дамян Дамянов процес. Затуй може би неговото развитие към нови идеи ще бъде малко по-трудно. Но той още не е изчерпал себе си. Аз мъчно мога да давам преценка.

Б. Зидарова: — Какво да се разбира под изчерпване на един поет? Може ли да се избегне това изчерпване? Как да се разбира въпросът за ученето от образците, от големите поети? Това учение в какви рамки трябва да се разбира?

Н. Фурнаджиев: — Един поет се изчерпва, когато няма какво да каже. Когато един поет се осесна и престане да мисли за поезията, за живота, той преставя да бъде поет,

той се изчерпва. От нищо нещо не става. Има случаи, когато поетът блясва, просто както казват, на вълната на времето. Времето ги прави поети. Обаче вдъхновението, патосът на годините отминава и те не могат да напишат онова, което са написали. Това най-често се случва в революционните епохи, когато зрее нещо ново. Аз не мога да изчерпя този въпрос. Би могло да се говори още много.

По въпроса за учението. Поетите винаги се учат от другите поети. Не знам дали един поет се учи от живота толкова, колкото от другите. В това няма нищо лошо. Поезията е също една действителност, от която трябва да черпим, да гледаме, да се обогатяваме. Един поет, който не живее с поезията, който не чете, сам нищо не може да направи. Ако внимателно по-внимателно в творчеството на всички наши поети, ще видим влияние. Тези влияния са благородни, защото са пречупени от творческата индивидуалност на поета, защото поетите са създали нещо свое.

Как трябва да учим? Не знам как точно да се учим. Като се пазим обаче като от огъня от подражателството, от епигонството. Ще се опази оня, който е поет. Слабият поет по необходимост става епигон. Нашата поезия е отишла твърде напред в това отношение. Младите поети пишат технически гладки стихове, но то не е мярката. Няма норми за учене. Трябва да се учим, разбира се, трябва да четем нашите поети. При мене идват често пъти млади хора, които питам какво четат. Всички отговарят, че са чели Вазов, Славейков, Яворов, но това е малко. Нашата епоха има свои поети и трябва да видиш какво пишат те, за да можеш да го използваш.

Стоян Стоянов: — Как могат да се избягнат грешките?

Н. Фурнаджиев: — Това беше време, става дума за след Девети септември, което дойде със своя подем, обаче и със своите недостатъци — схематизъм, декларативността и т. н. бяха обща болест. Лично аз смятах, че след Девети септември трябва да започна да пиша тиради, но не само аз писах така. Безспорно такива грешки могат да се избягнат, но това е много сложен въпрос. Случва се така, че поетът не може да види грешките си. Той дълго вярваше и беше убеден, че е писал хубави стихове. Пък и критиката не му помогна да види грешките си. За съжаление ние нямаме много добра критика. Тя все още не е станала помощник на нашите поети.

А. Свиленов: — Във вестниците имаше статистика, че у нас има огромен брой пишещи. Има ли някаква опасност от това?

Н. Фурнаджиев: — Такава опасност не съществува. Нека да пишат. По-голям подбор може да се прави. Подборът естествено дава възможност да се изберат по-добрите работи. Лошото е, че много голям брой пишещи братя напират към редакциите, лошото е, че редакторите отстъпват и печатат. По такъв начин се създава доста голямо посредствено творчество в нашия печат и за неукрепналите читатели е опасно, защото не могат да различат хубавото от лошото. В този смисъл големият брой на пишещите братя е опасен.

Дойчинов: — Защо се отказвахте от имажинистките образи във Вашата поезия, от фрапантните образи?

Н. Фурнаджиев: — В Съветския съюз имаше една школа, която се наричаше имажинизъм. В нея влизаше и ранният Есенин. За тая школа образът беше самоцел. Аз не знам защо ме присъединиха към нея и досега някои повтарят това. Ако вземете имажинистите, вие ще видите, че в тяхната поезия зад образа няма идея, няма нищо. Тая школа отмина. А тези фрапантни образи, за които става дума, те бяха по-скоро дошли не от имажинизма, а като реакция на тогавашната поезия, която беше омръзнала. От чертозите и рицарите, лебедите и царкините ние отидохме към кравите и свинете. То беше реакция, борба, до известна степен наплевателско отношение към тогавашната официална поезия. Гео Милев беше писал, че нашата поезия трябва да се оварвари и той започна да върши това още на времето. Същите образи сега не мога да използвам, първо, защото нашата поезия няма такива задачи, второ, тая яркост творения е вече друго.

8 април, 1960 г.
София